

Sygehuse i Ribe indtil 1874

Af Søren Mulvad

Der er tilsyneladende aldrig tidligere forsøgt at fremstille udviklingen indenfor sygehusvæsenet i Ribe. Ældre ripensere har nok hørt om et sygehus i Sct. Laurentiigade (nuværende Områdecenter Dagmargården), men det Amtssygehus i Gravsgades vestligste ende, som kan ses på det trykte bykort fra 1858, er ikke omtalt i litteraturen, - ikke en gang de to første udgaver af Trap Danmark nævner dette sygehus. Her skal derfor undersøges, hvad der kan findes om dette og eventuelt ældre sygehuse i Ribe.

Der hersker nogen uklarhed om, hvorvidt de tidligste sygehuse var beregnet for de forskellige garnisoner, som med mellemrum var indkvarteret i byen, lazaretter, eller om de var beregnet for byens civilister. Måske fungerede de for begge instanser på én gang. Der er ligeledes nogen uklarhed om de præcise dateringer af de ældste sygehuse. Hvor der er uklarhed, er årstallene sat i parentes.

Militære sygehuse

Det er nærmest glemt, at Ribe igennem mange år var garnisonsby. Garnisionens vagtbygning var anbragt på Torvet, og soldater og officerer var indkvarterede rundt om i staden. Soldaterne var under

kommando, og staten drog omsorg for dem i et vist omfang. Blandt andet havde garnisionen sin egen feltskær og en sygebarak et eller andet sted i byen, måske i et hus udenfor Nørreport. Garnisionen stod altid i forbindelse med ministeriet gennem stiftamtmanden. I forbindelse med garnisionens ansøgning om lokaler til et sygehus for militærpersoner, findes nogle henvisninger i Ribe Amts ekspeditionsprotokol.¹ Daværende Stiftamtmand Urne i Ribe skrev:

Hvad Oberst ("obrist") Lytzeau meddeler angående Vagten og Sygehuset her i Byen, ønskes Ribe Bys Magistrats Udtalelse. Før jeg foranstalter noget videre, ønsker jeg Magistraten ville tage Lokalet i Øjesyn såfremt dette ikke nylig måtte være sket. 7. juni 1785.

Lokalet, det kunne dreje sig om, lå udenfor Nørreport og var det samme, som omtales nedenfor. Ifølge Ribe Bys Historie drejede det sig om tre småhuse med tilsammen 11 senge.²

Senere i sagen ses, at obersten fremsatte begæring om obduktion af soldater, som amtmanden skulle attestere, før lægerne kunne udføre det ønskede, og der forespurgtes fra amtets side, hvor mange ekstra senge obersten mente, at der skulle indrettes til de syge. Den 15. august sam-

me år skrev Urne til magistraten i Ribe, at man nok kunne nøjes med en barak med tre senge. Dette tal står i modsætning til de elleve senge, som byhistorien nævner. Da byhistorien i dette tilfælde ikke henviser til kilden, kan spørgsmålet ikke besvares.

I 1792 blev dette sygehus synet og fundet for ringe. Det var fugtigt, fyldt med muldvarpeskud og gulvet bestod kun af brosten.³ Der foreligger desværre intet om, hvorvidt der blev indrettet sygehus andetsteds, eller om man hutlede sig igennem med det bestående.

Først ved indrykning af et regiment spanske soldater i 1808 ses det, at der igen blev stillet krav om et sygehus for de fjendtlige tropper. Man indrettede dette på Ribe Hospital, det tidligere Sortebrødrekloster. I alt 28 fuldt udstyrede senge stod opredt, og der blev indlagt i alt 108 syge af regimentet Guadalaxara.⁴

I 1810, i de urolige år under Napoleonskrigene, blev Det sjællandske Jægerkorps indkvarteret i Ribe. Til dettes brug blev der lejet to værelser i et nu nedrevet hus i Sortebrødregade. Samme år blev ovennævnte sygestuer i Ribe Hospital igen taget i brug, da der ikke var plads nok i de to lejede værelser. Disse sygehuse har med al sandsynlighed ikke været for civile patienter.

Endnu nogle år senere, i 1814 forekom en kortvarig besættelse af Ribe. De fremmede soldater, der var udsat for vejrliget døgnet

igennem og havde udstået strabadser under marcherne, var udmattede og havde brug for pleje, og der blev indrettet et feltlazaret til dem:

På lazarettet lå i alt 32 polske og 14 franske soldater med tilsammen 801 sygedage. Som sygeplejer havde man antaget Frederik Glarmester, der fik 1 Rd. Dagligt. De pågældendes (soldaternes) Lønninger indeholdtes til gengæld i den tid, de lå på Sygehuset.⁵ Det er imidlertid ikke lykkedes at stedfæste dette feltlazaret.

Et civilt sygehus udenfor Nørreport (1781) – (1795)

Hvert af de danske stifter havde i princippet siden 1500-tallet haft en stiftsfysikus. Ofte stod disse stillinger dog ubesatte gennem lange tider. Titlen kan sammenlignes med vor tids embedslæge. Stiftsfysikus, doktor Andreas Frausing Fridsch (som virkede i Ribe 1772 - 1807) indså nødvendigheden af, at patienter kunne komme i kur under forhold, der lettede ham tilsynet. Han lod indrette et sygehus i Ribe. Så vidt kan skønnes, må dette være det første regulære sygehus for civile i byen. Det eneste spor efter det findes i et kongeligt reskript, 3. sept. 1783, hvori der står skrevet i et brev til amtmand Urne: ... *vedkommende Chirurg i Tilfælde af indfaldende venerisk Svagbed med nogen sand Nytte kan have de Syge under Kur og fornøden Tilsyn, skal din Formand (stiftamtmand Levetzau, virkede i Ribe 1768-1781) til Bekvemmelighed herudi have lejet et Hus for Amtets Regning, beliggende*

udenfor Byens Nørreport, hvorudi Tid efter anden ligesom endnu befindes, én, to eller tre Patienter af venerisk Svagbed haver været indtagen.⁶ Det er muligvis de nævnte tre patienter, der har forledt tidligere byhistorikere til at mene, at der kun var tre senge i sygehuset.⁷ Det kan næppe være andet end det militære sygehus, der er tale om.

Altså må der have eksisteret en form for civilt sygehus, inden stiftamtmand Levetzau forlod sit embede 1781. Men hvor udenfor Nørreport dette lå, kan ikke lokaliseres. Amtets arkiv rummer hverken lejekontrakt eller udgifter til husleje af noget sygehus. Da der endnu ikke var indført matrikelnumre (og nummersystemet er ændret to gange siden) må man gennemsøge skøde- og pantebogen for denne periode. Her finder man følgende henvisning:

Hospitalsforstander Niels Ussing (1741-1823) lånte i 1790 den – efter ripensiske forhold – kolossale pengesum af 11.176 Rigsdaler i Amsterdam hos en Cornelius van den Bergh mod pant og sikkerhed i adskillige ejendomme og et skib, blandt andet *en mig tilhørende Gård, beliggende uden(for) Ribe Bys Nørreport, som Nikolaj Gartner førhen har beboet ... med tilhørende Sygehus.*⁸ Gården udgik af pantet 1795 og Ussing solgte den kort efter til Hans Nøraa. I skødet stod, at gården rummede *det gamle, i Haven stående og indtil videre til Sygehus for Riberbus Amt udlejede syv Fag Bindingsværkshus.* Sygehuset var altså etableret, og da der

senere fremkom ønske om at få et bedre, blev en række inventardele flyttet fra dette og til det nye.

Reskriptet fra 1783 er udformet som en mellemtung mellem en ordre og en tilladelse. Den opsummerer den indberetning, man må formode, der kom fra Ribe. Der står, at huset allerede var blevet så brøstfældigt, at det efterhånden var meget vanskeligt at anvende det til formålet, da ejeren ikke havde vedligeholdt det. Man véd selvfølgelig heller ikke, hvilken stand det var i, da det blev indrettet.⁹ Der blev endvidere anket over, at der ikke var nogen regel for, hvordan de indlagte fattige skulle få sengeklæder, føde eller varme, mens de lå der. Lægen, Andreas Frausing Fridsch havde udarbejdet et forslag til en ordning, som nu blev godkendt. Det er en lang række paragraffer, hvis hovedindhold er, at der skal sørges for varme, sengesteder, sengetøj og opvartning med føde og renlighed. Der skulle ansættes en opvarterske, som skulle have sin egen stue, der skulle kunne opvarmes. De fattige skulle indlægges på amtets regning, og de mere velhavende skulle selv sørge for sengetøj og betale for deres kost, opvartning og husleje i den tid, de var indlagt i kur. For hver patient, der blev kureret, skulle stadens læge have otte rigsdaler. Skulle uheldet være ude, skulle han have forholdsvis mindre, afhængigt af, hvornår patienten døde.

I en vedlagt fortegnelse over inventaret i dette sygehus ses, at der foruden et meget

nødtørftigt køkkenudstyr var tre sengesteder, som var forsynede med overdyner og hovedpuder. Derudover må der have været en række sengesteder uden sengetøj til patienter, som selv medbragte dette. Desuden fandtes en protokol, hvori enhvers kur blev skrevet op og resultaterne bedømt. Man kan altså ikke i Ribe som i Varde gøre komplet rede for det tidligste sygehus, således som Nick Nyland skrev i sin bog om Varde Bys tre sygehuse.¹⁰

Sygehusets formål

Fra regeringsside var man klar over, at fnat var en slem plage landet over, og man var parat til at gøre en indsats for at udrydde den. Det er pudsigt, set med vor tids øjne, at den kaldtes en venerisk sygdom. En forordning fra 1810, - som imidlertid kun gjaldt for København - påbød:

Fruentimmere, der er beladte med veneriske Tilfælde opfordres at melde sig på Politikammeret i København inden fjorten Dage fra Datum. De, som inden Datum melde sig, kan forvente fri Kur og Pleje og deres Navne ikke for nogen Uvedkommende vorder opgivne, og de skal, omend deres Forhold har været af den Beskaffenhed, at de i Overensstemmelse med Politianordningerne kunne underkastes Tiltale for Løsaftighed og Lediggang, dog for sådan Tiltale og den deraf flydende Straf aldeles være befriede, hvorimod de, som, uagtet Opfordring, ikke melde sig inden det foreskrevne Tidspunkt, og derefter ved Undersøgelse fra Politiets Side overbevises om, at være beladte med veneriske Tilfælde, som de have fordulgt, må vente

*at vorde underkastede Tiltale og Straf efter Politilovenes strengeste Lydende.*¹¹

Bestemmelsen blev senere udvidet til at gælde hele kongeriget.

Måske ville det være rigtigst - i vor tids sprogbrug - at tale om sygdomme, især hudsygdomme, som smittede ved direkte berøring i stedet for veneriske sygdomme. Lægevidenskaben og sprogbruken har ændret sig i løbet af de forløbne 200 år.

Der må have været en del debat om emnet i disse år. Der blev oprettet sygehuse forskellige steder i landet, og i Ribe Amt og i Ringkøbing Amt forhandlede man, om det kunne svare sig at indrette et fælles sygehus for de to amter. Der var en livlig trafik med blandt andet stude ad vejene nord-syd gennem Vestjylland, og afstandene mellem tættere bebyggelser var store. Desuden var man opsat på at mindske de offentlige udgifter mest muligt.

I et brev af 10. august 1785 skrev stiftamtmand Urne i Ribe til amtmand Hansen i Ringkøbing:

... at vedkommende Amtmænd til sin Tid rekvirerer Fysikus til Eksamination af de for venerisk Svagbed kurerede Personer på et Sted, som måtte holdes belejligt, til hvilken Tid og Sted Patienterne ligeledes af vedkommende Amtmand skulle beordres at møde og de Uformuende gives fri Befordring af Amtet. Ligesom der på sådant et Sted, hvor Visitationen skulle ske i forvejen måtte af Amtmanden være føjet Anstalt til Pa

*tienternes Aftrædelse og i fornødent Fald Nattekvarter, som Bønderne på Landet skulle være pligtige imod billig Betaling efter Amtmandens Bestemmelse at indrømme.*¹²

Efter aftale med Hansen skrev Urne til kancelliet og forklarede, at patienterne bedst kunne mødes i Varde og undersøges der, da de ellers skulle fragtes lange veje for amtets regning og oven i købet indkvarteres om natten med deraf følgende udgifter. Desuden skulle kirurgen have diæter, to rigsdaler dagligt, for at rejse til fremmede byer i embedes ærinde. Fra regerings side var man blevet opmærksom på nødvendigheden af at lade sygehuse indrette. Der udgik et reskript den 6. juni 1806 til samtlige 17 amtmænd i Danmark, hvori det befales dem at lade opføre sygehuse, eller, hvor disse allerede fandtes, at indrette dem – på billigst forsvarlige måde – med 24 – 30 senge. Dette kunne ske på det offentliges regning, og amterne kunne låne i alt 120.000 rigsdaler gennem kancelliet (ministeriet). Der er ikke spor efter, at Ribe Amt lånte penge til formålet.

Man var i tiden meget optaget af at kurere disse veneriske svagheder. Stiftysfysikus Randrup (virkede i Ribe 1822 - 1844) skrev en lille afhandling herom, hvori han gjorde sig til talsmand for en bedre hygiejne for at forekomme diverse udslet, som tilsyneladende regnedes med til de veneriske sygdomme på hans tid. *Intet er lettere end at sørge for Hudens Sundhed og derved opfylde et af Menneskets første Pligter; thi det sker*

Kort Underrøtning

om Karfagen

til de i disse Egne her i Stiftet, under Raad af Beneriffogdom, Buar. m., heri Rende Indfogdomme, samt Høve vedmiddelet til at udrydde, formindre og forebygge disse.

Ved
K a n d r u p,
Stiftsfysikus i Ribe Amt.

(Lillev. Høve heri Hølløstige heri Kancelliet Formål
ning, uden Betaling.)

: Ribe 1827. Kjøbt ved H. W. Høstede.

Titelblad på Randrups pjece

fornemmelig ved at rense den fra vedhængende Urenligheder. Han håned derefter tidens triste tilbøjelighed til urenlighed *Vi ... synes med Flid at lægge Vind på Hudens Urenlighed.* Han anviste derpå badning som et middel og foreskrev: *medens man er i Badet, må man flittigt gnide Legemet.* ... Hans synspunkter har nydt fremme, idet ingen i vor tid er fremmede for bade og renligheds nytte!

Den tidligste patient på sygehuset udenfor Nørreport, man kan sætte navn på, må være *Mette Christensen*, hvis navn kendes,

fordi hun havde begået lejemål (samleje udenfor ægteskab) og desuden havde givet sig i kur for venerisk syge. Hun skulle efter bestemmelser i straffeloven have offentlig pisk for sin forseelse, men *er så skrøbelig, at hun ikke uden Fare for at miste Livet for nærværende Tid kan pålægges den anordnede korporlige Straf, i stedet (pålægges hende) en Pengebøde ...*

Ironisk nok var Mette Christensen selv opvarterske (sygeplejerske) ved sygehuset og var *et fattigt, elendigt Menneske*, og man frygtede, at hun ikke mere efter udstået kur kunne betjene sygehuset som opvar-

terske, *da denne Bestilling kræver megen Besværlighed*. Kan man forestille sig, at hun har pådraget sig sygdommen, fordi hun dagligt omgav sig med de syge?

Der nævnes et par enkelte andre navne, Christian Laursen i Kærbøl, indlagt 19. marts 1793 og Mette Kristensdatter fra Gredsted, indlagt den 26. marts 1793.

Udgifterne til sygehuset må have ligget på amtet. Det hed i 1785, vedrørende tørv til byen, at *...disse (leverede) Tørv havde hidtil været tilstrækkelige til både Vagtens, Sygehusets og Råd- og Tingstuens Opvarmning ...*¹³

Byfoged Fogtmann i Varde sendte en pa-

Gravsgade 35. Foto: Forfatteren

tient hertil i 1795 med et følgebrev, hvori det oplyses, at det drejer sig om *den bekendte Søren Rebslaaers Datter, som ingen her i Byen (vil) tage, og ingen kan tvinges dertil, og på Gaden kan hun jo ikke ligge*. Hun var i høj Grad syg ... af venerisk Svagbed.¹⁴ Der burde have været et civilt sygehus i Varde, for et kongeligt reskript fra 17. oktober 1794 befalede et sådant indrette, hvad man altså ikke havde fået gjort.¹⁵

Sygehus i Gravsgade 35. (1795) - 1802

Collegium Medicus (Sundhedskommissionen) skrev til Urne *betræffende et her ved Byen agtende Sygehuses Indretning for de med venerisk Svagbed befængte Personer*. Urne skrev tilbage tre måneder efter at have modtaget henvendelsen.¹⁶ Han anførte nogle vanskeligheder, især mente han ikke, at det ville være muligt at få et skikkeligt fruentimmer til at være opvarterske for de syge, og en fattig kvinde, som nok ville påtage sig hvervet, kunne ikke evne (økonomisk) at besørge forplejningen, - hermed forstås, at hun skulle lægge ud for indkøb til fødevarer, inventar og brændsel og senere få godtgjort sine udlæg mod forevisning af kvitteringerne. Beskeden blev afsendt fra stiftamtmandens kontor ifølge ekspeditionsprotokollen, men den kan ikke findes i Collegium Medicums indkomstjournal.¹⁷ Sygehuset må være blevet indrettet, og det kunne godt være den bygning, der i dag har adressen Gravsgade 35, men nærmere bevis kan ikke påvises. I bevaringsplanen

for Ribe står der om denne adresse: *Senere har bygningen været benyttet som sygehus*.¹⁸ Der står flere steder udtrykkeligt, at huset findes uden for byen. Gravsgade var på denne tid var meget tyndt bebygget, og de få huse på stedet blev betegnede som opført ved Graven, det ældre navn for gaden, men man har næppe betegnet bygninger i denne gade som beliggende uden for byen. Her hersker altså endnu nogen tvivl om, hvornår sygehuset rykkede til Gravsgade.

Amtmanden skrev senere på året 1783 til stiftsfysikus, doktor Fridsch og foreslog nogle forbedringer af driften. Heri anførtes, at opvartersken som betaling skulle have en portion fattighjælp. Det vil sige, at hun blev sidestillet med amtets fattige. Hen i november måned lod amtmand Urne udbetale 100 Rigsdaler til stiftsfysikus Fridsch *til det her ved Byen værende Sygehuses bekvemmeligere Indretning for venerisk Syge*.

Sygehuset i Gravsgade 35 må have endt sin funktion i 1802, for i byens Skøde- og Panteprotokol for dette år finder man en henvisning, som fortæller Niels Spandet solgte sit hus i Gravsgade, matr. No. 169 den 11. juni, *beliggende imellem Byens forrige Sygehus til den ene side og Gaden til den anden*. Hvad placeringen angår, må det næsten antages, at det drejer sig om en skrivefejl. Ifølge byens første matrikelinddeling svarede nummer 169 til nuværende Sønderportsgade 12, som er en hjørneejendom til Gråbrødregade, og altså beliggende langt fra Gravsgade. Til gengæld er det noteret i

en matrikelliste på Byarkivet i Ribe, at byens sygehus i årene op til 1820 var i Gravsgade 35, hvis ældste matrikelnummer var 110 (nuværende 143a). Hvis altså pågældende Niels Spandet solgte sit hus Gravsgade 35, så er det rigtigt, at det lå imellem byens sygehus og Bispegade. (Nuværende matr. nr. 142), hvorimod nævnte matrikelliste slet ikke kender det ældste matrikelnummer.

Sygehuset på Ribe Hospital (Klostret) 1802 – 1817

Kort efter reformationen, da man i luthersk visdom nedlagde alle den katolske kirkes milde stiftelser, blev det gamle sortebrødre kloster ved Sankta Catharinae Kirke omdannet til en plejehospital for fattige, uarbejdsdygtige, vanføre og sindsyge personer. Denne institution må ikke forveksles med et sygehus. I mindst to perioder lagde Ribe Hospital lokaler til først det militære sygehus, siden til Ribe Sygehus. Hospitalet og sygehuset var to institutioner, som ikke havde det samme formål. Sygehuset havde *patienter*, som kunne kureres, Hospitalet havde *lemmer*, som skulle plejes. Noget andet er så, at man op i 1800-tallet ændrede syn på de sindssyge, som tidligere var anbragt i dårekisten og som ukurable blev plejet der. Da statshospitalet i Risikov blev bygget 1861, blev dårekistelekkerne fra Ribe overflyttet dertil, 24 i alt. Dette hører dog til en an-

den historie.

Stiftamtmand Moltke skrev i 1805 til kancelliet, at der nu var oprettet sygehuse i Ribe og Varde for venerisk syge, og at disse tillige godt kunne indrettes til almindelige amtssygehuse. Om situationen i Ribe skrev han:

Hvad Sygehuset i Ribe angår, da forfaldt den dertil lejede Bygning (Gravsgade 35) således, at man ej længere kunne være tjent dermed. I Året 1802, da Ribe Hospital (klostret) blev repareret, lod man i nogle øde Sidebygninger, Omgangen kaldet, i de underste Hvælvinger, indrette til Dårekiste, men ovenover blev otte Kamre indrettede, hvormed man havde til Hensigt, at de fire skulle overdrages Amtet i Stedet for det forfaldne Lejehus til venerisk Syge, og at de andre fire skulle indrettes til Sygeværter for Riber Købstads Tyende, De fire første Værelser er virkelig i Brug og forsynede med det Inventarium, som var anskaffet i det lejede Hus; men de andre fire står øde endnu, Nu kunne da disse otte Værelser blive anvendte af almindeligt Sygehus for Ribe Amts søndre Del og for Ribe Købstad, hvortil de er tilstrækkelige, da de venerisk Syges Antal meget aftager, værelsernes Indretning harkostet 679 Rdr 4 mk 1 sk. Denne Sum, såvel som hvad der til de fire øde Værelser manglende Inventarium vil koste, der tilsammen vil beløbe sig til ongefæhr 1000 Rdr. bør Amtet godtgøre, men Inspektionen burde formentlig overdrages til Stiftets Fysikus og Borgmesteren i Ribe,

Man kender enkelte navne på patienter, der var indlagt på sygehuset, mens det befandt sig under Ribe Hospitals tag. Her skal blot nævnes en trist historie om frutimmeret Mette Nielsdatter med barn, der blev indlagt fra Vejle. Hun var gået kureret fra stedet om foråret 1802, men var atter om sommeren befundet i Vejle med samme sygdom. Distriktskirurg Petri (virkede i Ribe 1775 – 1806) skrev, at hun og barnet skulle behandles for billigste pris, og de måtte ikke forlade sygestuen

uden hans tilladelse. Stiftamtmanden, som skulle attestere regningerne for hendes underhold og kur skrev til Petri: *De har forespurgt, hvorledes det skal forholdes med hensyn til Mette Nielsdatters Løsladelse af Sygehuset. ... Førend de pågældende Personer løslades, bør de fremstilles for Stiftsfysikus, som meddeler deres Helbredelsesattest, som indsendes til mig.*¹⁹

Ribe Hospital set fra Klostergade. Sygestuerne var indrettede på første sal, hvis vinduer vender ud mod gaden Foto: Forfatteren

Sygehus i Gravsgade 2-8. 1817 - 1874

I 1817 købte Ribe Amt et hus i Gravsgades vestlige del af købmand Kolvig. (Gravsgade 2-8) Denne boede selv i en gård, der lå langs den nuværende Smedegade, og han opkøbte flere havestykker i bydelen. Disse lå øst for Sønderport i den del af Gravsgade, som endnu den gang kaldtes Skovbogade, da den lå som en forlængelse af det nuværende Skovgade. Han må have tøvet med at få tinglyst sine ejendoms køb, for det ser ud til, at han købte grundene dagen før, han havde fået opført den bygning, der skulle blive til Ribe By- og Amtssygehus. Amtet købte huset, som ser ud til at være opført til formålet, men på købstidspunktet var det endnu ikke helt færdigt.

I skødet hedder det, at huset er beregnet til et sygehus med *den af mig fra ny af opførte grundmurede Bygning med tilhørende indhegnede Have og Byggeplads, ... 15 fag Grundmur, teglhængt og understrøget samt med fast Loft forsynet, har seks Ud- og Indgange, som alle er forsynede med Døre deraf de tre med Lukkelse, 18 Fag Vinduer med Karme, dog uden Ruder og Beslag, 15 Dørkarme, som ny er indmurede, to Stiger, en fast Trappe som opgang til Loftet, nogle Træer (brædder), som er sømmede for Vinduerne, og nogle Mursten. ... for 4356 Rdr. 13. aug. 1817.* Var bygningen ikke færdigmonteret ved anskaffelsen, så må den snart være blevet det. Det ser ud som om, bygningen er opført til formålet, så der må have været nogle aftaler mellem amtmanden og

købmand Kolvig, som ikke længere er kendte.

Man har haft behov for at udstyre dette nye sygehus med sengesteder, sengetøj og andre fornødne møbler og rekvisitter. Ifølge tidens brug må man regne med, at de ting, amtet allerede havde rådet over i de tidligere sygestuer på Ribe Hospital (Klostret) blev overflyttet. I 1822 kan man se i sygehusets bevarede journal, at der blev tænkt på at anskaffe nyt og bedre inventar af mange slags.²⁰ Der anførtes overslag over omkostningerne ved anskaffelse af syv madrasser, fyldt med hår og avner, hovedpuder, over- og underdyner, seks par lagner, 12 skjorter og 12 særke, 12 overtræk til overdyner og 12 overtræk til hovedpuder, et linnedskab og en bærekurv til transport af syge. Det specificeredes, at madrasserne skulle være af stærkt hørlærred og af en størrelse, der nøjagtig passede til sengestederne, som var tre alen (1,88 meter) lange og fem kvarter (0,87 meter) brede. Dynerne skulle være af stærkt bolster og passende efter sengens størrelse ligesom hovedpuderne samt fyldt med forsvartlig fjerfyld. Lagnerne skulle være af stærkt, bleget hørlærred, som mindst holdt fem kvarter (0,87 meter) i bredden og hvert lagen bestod af 1½ alen bredde (1,44 meter) og tre alen længde (1,88 meter) og skjorter og særke af samme kvalitet. Til hver af disse regnes 5¼ alen (3,30 meter) lærred. Skjorterne har altså været næsten knælange.

Sygehusets reglement og personale

Sygehusets reglement er indført i tilsynsprotokollen, og det blev godkendt af cancelliet (ministeriet) i 1820.²¹ Her benævnes det "Ribe Amts og Bys Sygehus".

I reglementet, som var gjort interimistisk i to år, bestemtes hvem, der skulle føre tilsyn og opsyn. Det blev fastslået, at der skulle være to sygestuer, én for hvert køn samt en fælles ligstue. I alt skulle der være ti sengepladser, værelserne skulle være lyse og med adgang til have. Der skulle være to afdelinger, nemlig en særlig afdeling (også kønsopdelt) for *venerisk syge, fnattede og fattige*. Der måtte kun optages patienter, som lægen anså for at kunne kureres, og de bedre stillede skulle selv medbringe sengeklæder og betale for opholdet og kuren med to rigsdaler ugentligt. Ville den syge ikke betale, havde sygehuset ret til at udpante vedkommende uden rettens medvirken. Skulle en indlagt udvise uanstændig opførsel, og vedkommende efter advarsel ikke forbedrede sig, kunne denne udvises af sygehuset med øjeblikkelig virkning.

Sygeplejerskerne, der skulle være to, skulle gøre rent, lufte ud og feje gaden udenfor. Hun skulle se til, at patienterne blev badet ugentlig, hun skulle vaske deres linned og besørge kosten. Der skulle ansættes et skikkelig fruentimmer som nattevagt, og ingen af disse måtte *aftrygle nogen Patient nogen Form for Ducor*. Sygeplejerskene fik årligt 20 Rigsdaler foruden fri bolig, lys og

brændsel. Opvarterskens betaling sattes gradvist op, fra 1824 får hun ti Rigsdaler i gratiale, hvad der tyder på, at man dels har været tilfredse med hendes arbejde og dels, at hendes status har været i stigning. Hun har ellers nok haft sit at slås med på hjemmefronten. Hun måtte bo sammen med sin mand i det værelse, der var sat af til hende. Det var nok ikke ualmindeligt i de gamle boliger, at arealet har været noget snævert, men når manden var drikfældig og pladsen trang, kunne han hindre hende i at opfylde sine pligter. Sygehusdirektionen indkaldte ham 1824 til en alvorlig samtale, hvor han måtte love bedring og desuden skulle han søge sig et logis borte fra konen. Opvartersken fungerede dog kun knap to år mere, inden der ansattes en ny, nemlig Carl Mogensens kone, Dorthe Kirstine.

Bygningerne skulle med mellemrum sættes i stand, både som følge af almindeligt slid og som følge af indtrufne ulykker. Stormfloden 1825 forårsagede en del skade, noget murværk var blevet slået ind af bølgerne, og lokummet i gården var skyllet bort sammen med havestakittet.

Patienterne

Patienterne var fortrinsvis fra samfundets tjenende klasser. Håndværkssvende, daglejere og folk, der betegnes som tjenestetyende. De kom ikke overraskende fra en nær omegn, Gram, Föhr og adskillige naboamter. Det var folk, som ikke kunne behandles i tjenestestederne. Syge af borgerstanden må man formode blev tilset hjemme. Enkelte indlagte blev forsørget af deres mester eller herskab. I årene 1838-1842 var der indlagt i alt 68 patienter. Deres lidelser var hovedsagelig fnat, udslet,

sår på benene, kontinuerlig feber, kopper og hudløse fødder. De kom fra Rendsborg, Altona, Slesvig, byens oplandsbyer foruden fra selve staden.

Der findes en beretning fra 1842 om en enlig mor, et såkaldt fruentimmer, Mette Marie Enevoldsdatter fra Lindknud, som i 1842 blev overfaldet, voldtaget og frarøvet sine sparepenge på Varming Hede. Hun havde været undervejs til fods for at lade sig indskrive på sygehuset i Ribe i kur mod syfilis.²²

Husrækken Gravsgade 2-8. Nummer 8 nærmest. Sønnerportsgade ses for enden af gaden.

Foto: Forfatteren

Dagligt liv og dramatiske begivenheder

Standarden på sygehuset steg år for år stilfærdigt. Der har formodentlig været åbne ildsteder i de første år, men der blev givet tilladelse til, at inspektionen måtte leje tiloversblevne kakkelovne fra det nedlagte spindehus (arbejdsanstalt) i 1828. Der blev tilladt, at der brændtes hele to lys i hver sygestue fra oktober til marts, og stadig kan man se, at slidt sengetøj blev kasseret, og der blev anskaffet nyt.

I 1835 havde vestgavlen, der stod op mod den skarpe vind og måtte tåle regnskyl og vejrlig, lidt så meget, at den skulle repareres. Man fandt da, at der samtidig kunne iværksættes en forbedring af hele huset. Der blev tilbygget et fag til køkkenet, beregnet til spisekammer, og kvindestuen, der tidligere havde været gennemgangsrum fra forstuen til herrestuen, blev nu flyttet over på den anden side af forstuen. Den tidligere kvindestue blev indrettet til ligstue og badestue, fordi man fandt, at der havde været rigelig Kommunikation imellem de tvende Køn, og deres stuer blev derefter adskilt ved en mellemgang.

Der findes en beretning fra stormfloden natten mellem 7. og 8. januar 1839, hvor et par tilrejsende journalister oplevede, at bølgerne slog væggen ind på Ribe Sygehus. En adjunkt Bloch Suhr (virkede i Ribe 1833 – 1842) fra Latinskolen skulle da have reddet en kvinde ud af hendes våde leje i sygehuset. Denne kvinde døde kort

efter, og hendes datter blev taget i huset hos enken efter en oberst. Den tilrejsende skulle senere være blevet gift med denne datter. Hele historien blev beskrevet i et datidigt ugeblad.²³

Sygehuset blev beskrevet i 1840 i en publikation, der gennemgik samtlige kongerigets sygehuse:

Amtssygehuset i Ribe ligger ved Sønderport; det er en net, grundmuret Bygning, der foruden Løjlighed til Sygevogtersken, Køkken, Badestue og Ligstue indeholder fem, vel temmelig lave, men dog luftige og rene Sygeværelser, der er ret vel forsynede med Inventarium og have hvert sin egen Indgang fra en lang, Bygningen fortløbende, Korridor; bag ved Sygehuset ligger også en smuk lille Have. Stiftamtmanden er Direktør for Sygehuset, og dets Inspektion dannes af Stiftsfysikus, Politimesteren og en af Byens ansete Borgere; Distriktslægen er Sygehusets Læge, og desuden er der ansat en Kasserer, som udnævnes af Stiftamtmanden.

Ikkun curable Patienter må imodtages, og ingen forbliver i Sygehuset længere end et halvt År, den ugentlige Betaling for Forplejningen er ni Mk., hvorunder dog ikke indbefattes Medikament-Regninger; de Patienter, som ikke hører til Distriktet, betaler desuden tre Mk. ugentlig for Lys, Varme, Opvarmning m.v.. For hver helbredet Patient, der har været behandlet på det Offentliges Bekostning, erholder Distriktslægen fire Rd.; for hver uhelbredet to Rd., mens de Patienter, der ligger her på egen Regning honorerer ham med en Rd. Ugentlig. Udgifterne til Bygningernes Vedligeholdelse, Inventar holdes af Amts-Repartitionsfondet, af hvilke disse igen fordeles så-

*ledes: at Ribe By bærer 1/3 og Distriktet 2/3 af Omkostningerne. Det årlige Antal af her behandlede Patienter overstiger sjældn 50.*²⁴

Der findes ikke materiale til behandling af spørgsmålet om kur og pleje. Kun enkelte klagesager, som kom for inspektionen, kan man finde i sygehusets protokol:

Enke efter en skomagemester, madam Lamp klagede den 21. juli 1873. Hun blev indlagt på det gl. Sygehus for at opereres i *Nærbeden af Fødselsdelene*. Hun lå i operationsstuen, som var i mellemgangen i nærheden af sygehuskonens dagligstue, hvorfra der var adgang til køkkenet. Hun blev forbundet af sygehuskonens mand, F. Hansen til sin fulde tilfredshed. Han havde ikke været uanstændig der. Men til andre tider har han nærmet sig hende på en måde, hun vurderede skulle formå hende til samleje. Han indledte med at ville kysse hende og løftede dynen af. Første gang var forekommet en søndag aften, da han kom hjem og gik igennem værelset til sin lejlighed og var beruset. Han havde senere forsøgt i ædru stand. Hun havde hver gang holdt ham hen ved at skamme ham ud.

Sygehuset i Gravsgade 2-8 blev lukket 1874 og flyttede om i en nyopført bygning på adressen Gråbrødre Torv. Den samme mand som havde været uterlig i den gamle bygning, havde fortsat sin gang i det nye sygehus, - og han kunne stadig ikke holde fingrene for sig selv.

Tjenestepige hos Christian Jensen, Marie

Kirstine Christensen Beck af Tømmerby, havde ligget på det nye sygehus (som blev taget i brug 1874) i kur, da samme mand var nærgående imod hende. Han havde intet med hendes pleje at gøre, uden at han passede kakkelovnen og tændte gassen. Han kom til hendes seng, befølte hendes bryster og løftede dynen af og stak hånden ind under, så hun måtte slå til hans arm for at forhindre videre utugtighed.

Manden benægtede sidste anklage, men indrømmede den første. Han fik derefter forbud mod at indtræde i nogen sygestue, hverken til pasning af lys eller varme, hvor der er kvindelige patienter. Sygehuskonen, Gunder Hansen fik forelagt sagen og blev anvist, at hendes tjenestepige skulle ligge i værelset nærmest sygestuerne, så hun kunne kalde på sin madmor, når nogen kvindelig patient ringede på hende om natten, - og på husbond, når det var en mandlig.

Således eksisterede sygehuset i Gravsgade, indtil læge Hektor Frederik Janson Kjær (fungerede i Ribe 1844-1882) i 1858 klagede over husets forfatning. Han savnede et modtagerum og en fuldstændig badeindretning, og han anmodede amtet om at foretage skridt til anskaffelse af en ny bygning med 20 sygeværrelser beliggende på et bedre sted. Igen 1867 plæderede han for et bedre sygehus og fremhævede, at det gamle allerede fra opførelsen led af en række mangler, og at adskillige brystfældigheder var kommet til. Murene bulnede ud, vin-

duerne var utætte og gulvene lå otte tommer under gadeniveau.

Al forandring kræver tilvænning, og der gik 16 år, før det næste sygehus blev opført på den adresse, som i dag er Områdecenter Dagmargården på Gråbrødre Torv. Den gamle bygning, Gravsgade 2 til 8 er siden blevet opdelt i fire selvstændige privatboliger, idyllisk beliggende med haver ned til Stampemølleåen. En ildebrand skadede nummer 4, som derpå blev genopført i to etager, hvad der fratog længen den ensartethed, der vidende om dens oprindelige anvendelse.

Konklusion

I det foregående er ført bevis for, at det tidligere end 1781 var et sygehus udenfor byens Nørreport, og at dette senere flyttedes til huset Gravsgade 35. Årstallet for flytningen er dog usikkert. Dette sygehus fungerede, indtil der 1802 blev indrettet nogle sygestuer på Ribe Hospital (Klostret), hvor de syge blev passet, indtil sygehuset i Gravsgade 2 - 8 blev indrettet i 1817. Der mangler således endnu nogle ender i Ribe Sygehuses historie. Disse kan ved lykkelige tilfælde dukke uventet op en dag, og da kan historien om de tidligste sygehuse i Ribe endelig skrives færdig.

Noter:

- 1 LAN B9-55
- 2 Smith side 212
- 3 - side 220
- 4 - side 222
- 5 Stehmann side 755
- 6 LAN B9-1202
- 7 Smith side 212
- 8 S&P 2/11 1790
- 9 Fogtmann sept. 1783
- 10 Nyland side 9ff
- 11 Schou 9/3 1810
- 12 LAN B9-65
- 13 Smith side 51
- 14 LAN Y 104-A 1
- 15 Fogtmann 17/10 1794
- 16 LAN B9-54
- 17 RA 250, Coll. Med.
- 18 Engquist side 20
- 19 LAN B9-66,67
- 20 LAN Y 104, A 1
- 21 som note 17
- 22 FRA 2008 side 20
- 23 Ill. Tidn. Hændelsen er ikke forsøgt verificeret i lokale kilder
- 24 Bremer side 183

Anvendte kilder og litteratur:

Landsarkivet for Nørrejylland: Ribe Amt B9 lbn. 55, 65, 66 og 1202.
Do.: Ribe Sygehus Y 104 A1.
Do.: Ribe By, skøde- og pantebøger
Rigsarkivet. 250. Collegium Medicinae.
Bremer, Frederik: Medicinal-Personalet og Medicinal-Anstalterne i det egentlige Danmark udenfor København. 1840
Engquist, Hans Henrik: Bevaringsplan, Ribe. 1969
Fogtman: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge. 1786ff
Illustreret Tidende. 11. juni 1871
Mulvad, Søren: Den seneste offentlige henrettelse i Ribe. Historisk Samfund for Ribe Amt. 2008
Nyland, Nick: Vardes 3 Sygehuse. 1987
Saugmann, Em.: Den danske Hærs Lægevæsens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne. 1955
Schou, Jacob Henrik: Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve. 1795ff
Smith, Otto, m.fl.: Ribe Bys Historie 1730-1820, bd. 1 og 2. 1936 og 1946
Stehmann, J.D.: Det 17. lithauiske Uhlanregiments Indkvartering i Ribe 1814. Historisk Samfund for Ribe Amt. 1914

Søren Mulvad, lærer, Varming Vesterby 9, Ribe har tidligere skrevet en lang række artikler blandt andet i Fra Ribe Amt. Samt udgivet flere bøger af lokalhistorisk karakter, samt skrevet skuespil for børn og voksne.